

ЭРДЭС БАЯЛГИЙН ТАЛААР ТӨРӨӨС БАРИМТЛАХ БОДЛОГЫГ БОЛОВСРОНГУЙ БОЛГОХ ЧИГЛЭЛЭЭР ХИЙГДЭЖ БАЙГАА СУДАЛГААНЫ БОЛОН ПРАКТИК АЖЛУУДЫН ӨНӨӨГИЙН БАЙДАЛ

Ч.ӨЛЗИЙСАЙХАН

Доктор, дэд профессор, МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,

Улс төр судлалын тэнхим

С.МӨНХГЭРЭЛ

Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант

Түлхүүр үг: Эрдэс баялаг, ашигт малтмал, уул уурхай, төрийн бодлого, хамтын ажиллагаа

Товч Агуулга: Монгол улс дахь эрдэс баялгийг зохистой ашиглах талаар төрөөс баримтлах бодлого, түүнийг сайжруулах чиглэлд төр болон иргэний нийгэм, олон улсын байгууллагуудаас хэрэгжүүлж буй бодлого, үйл ажиллагаа, судалгааны талаар өгүүлнэ. Энэхүү судалгааны ажилд Монгол Улсын эрдэс баялгийн нөөцийг зохистой ашиглах талаар төрөөс баримтлах бодлого, түүнийг сайжруулах чиглэлд төр болон иргэний нийгэм, олон улсын байгууллагуудаас хэрэгжүүлж буй бодлого, үйл ажиллагаа, судалгааг тоймлон өгүүлнэ. Юуны өмнө одоо мөрдөгдөж байгаа хууль, дүрэм, журам, бодлого, судалгааны ажлуудыг нэгтгэж гаргасан. Эрдэс баялгийн талаарх төрийн бодлогын тухай гадаад дотоодын шинжээч болон бусад талуудын дүгнэлтийг нэгтгэн гаргахыг хичээсэн ба тэдний байр суурийн зөрөөтэй байдал нь асуудалд хандахад ихээхэн өөр өөр дүгнэлт, чиглэл зөвөлгөө өгч байдгийг харуулахыг хичээлээ. Эрдэс баялгийн талаарх төрийн бодлогыг сайжруулах арга зам, гарцыг эрж хайх оролдлого хийсэн болно.

Abstract: This research paper describes an overview of government policies of Mongolian mineral resources proper use and for its improvement civil society participation, policies, activities, and study that implementing from international organizations will be described. First of all, research papers of current laws, rules, regulations and policies are integrated here.

The study tries to consolidate the findings of domestic and foreign experts or alternative stakeholders on state policies for mineral resources, and on basis of their divergent views gives very different conclusion, or recommendation. It attempts to find ways and outputs to improve state policies on mineral resources.

Агуулга:

1. Одоо мөрдөгдөж байгаа хууль, дүрэм, журам, бодлого, судалгааны ажлуудын тойм
2. Эрдэс баялгийн талаарх төрийн бодлогын тухай шинжээч болон бусад талуудын дүгнэлт
3. Бодлогыг сайжруулах арга зам, гарц, шинжээчдийн зөвлөмж

Монгол Улсад уул уурхайн салбар эрчимтэй хөгжиж эхэлсэн 1990 оноос хойш эрдэс баялгийг зүй зохистой, үр ашигтай ашиглах төрийн бодлогыг сайжруулах чиглэлд төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хийсэн судалгааны дараах бүтээлүүд байна.

1. Олборлох салбар дахь гэрээний ил тод байдал-гэрээг ил болгох үндэслэл, үр ашиг, арга зам, А.Батпүрэв, 2013, Нээлттэй Нийгэм Форум.
2. Уул уурхайн салбарын бодлогын зарим асуудлууд, 2009, Нээлттэй Нийгэм Форум.
3. Гадаад орнуудын олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын тухай хууль тогтоомжийн судалгаа, Б.Батхишиг, 2015
4. ОУИТБС-ын Шинэ стандартыг Монголд хэрэгжүүлэх нь: Харьцуулсан үнэлгээ, зөвлөмж, 2014, Нээлттэй Нийгэм Форум.
5. Таван Толгойн Хөрөнгө оруулалтын гэрээний төслийн талаарх санал зөвлөмж, Нээлттэй Нийгэм Форум, 2015
6. Уул уурхай, байгаль орчин, хүний эрх, Нээлттэй Нийгэм Форум, 2015
7. Оюутолгой ХХК-ийн засаглалын үнэлгээ, Д.Байлхүү, 2014
8. Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой уул уурхайн компаниудын засаглалын үнэлгээ, Д. Байлхүү, Л. Болормаа, 2014

9. Орлогын Ажиглагч Индекс: Ил тод байдал: Засгийн газрууд ба газрын тос, байгалийн хий, уул уурхайн үйлдвэрлэл, Орлогын Ажиглагч Институт, Транспэрэнси Интернэшнл, 2011”
10. Уул уурхайн орлогын менежментийн макро бодлого ба институциональ тогтолцоо, Ц.Батсүх, А.Батпүрэв, Д.Ганбат, 2010
11. Тавантолгойн Нүүрсний ордыг ашиглах Засгийн газрын саналын талаарх шүүмж, Н.Дорждарь, 2010
12. Уул уурхайн салбарын бодлогын зарим асуудлууд, Жозеф Бэлл, Роберт Конрад, Карин Лиссакерс, ННФ, 2009
13. Олборлох Салбарын Ил Тод Байдлын Санаачилга: Олон Улсын зөвлөх бүлгийн тайлан, Нээлттэй Нийгэм Форум, Орч: Г.Батбаяр, 2006
14. Монголд эрдсийн сан байгуулах шаардлага, арга зам, Г.Цогтсайхан, 2006
15. ОУИТБС-д анхаарлаа хандуулъя, Орлогын Ажиглагч Институт, Төлснөө нийтэл компани, 2006
16. Уурхайн хаалтын эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь, С.Цэдэндорж, Ж.Бямба-Юу, М.Дагва нар, 2010
17. Уул уурхайн орлогын менежментийн макро бодлого ба институциональ тогтолцоо, Ц.Батсүх, А.Батпүрэв, Д.Ганбат нар, 2010
18. АНУ-ын Аляскийн байнгын сангийн тухай танилцуулга, 2008
19. Оюу толгойн гэрээ байгуулахад анхаарах зүйлс сэдэвт нээлттэй ярилцлага, 2007
20. Төрийн ил тод байдал : Нийгмийн баялгийн хуваарилалт Форум, 2006
21. Уул уурхайн татварын асуудал, тогтвортой байдлын гэрээ, Айвенхоу Майнзын орд ашиглалтын төлөвлөгөө, 2006
22. Гар аргаар олборлолтын улмаас эвдрэлд орсон газрыг нөхөн сэргээх нь, ADB, 2013
23. Хамтран ажиллацгаая гарын авлага- Уул уурхайн компани, бичил уурхай эрхлэгчидтэй хамтран ажиллах тухай, ADB, 2012
24. Жилийн тайлан, ННФ, 2013
25. Гүн өрөмдөж үзэхүй-Олборлох үйлдвэрлэлийн орлого, Олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачилга /ОУИТБС/-ын тухай иргэний нийгмийн гарын авлага, орч-Г.Батбаяр, 2009
26. Адагт үлдсэн тэрбум, Пол Коллиер, 2009
27. Сүйрэл: Мөхөж устах, мандан бадрахаа нийгэм хэрхэн сонгодог тухай, Жэред Даймонд, 2008
28. Монгол Улсын ашигт малтмалын ордыг үр ашигтай ашиглах асуудалд, Д.Содном, 2007
29. Шударга ёс тогтооцгооё: Алтны үнэ өртгийг тооцох нь, Орч. Г.Батбаяр, 2007
30. Монголын байгаль орчны тухай хууль тогтоомжуудын үнэлгээ, 2008
31. Монгол орны ашигт малтмалыг үр ашигтай ашиглах асуудалд, 2007,
32. Ашигт малтмалын тусгай зөвшөөрөл олгох үйл явц дахь иргэдийн оролцоо, 2008,
33. Монгол улсын олборлох үйлдвэрлэлийн ил тод байдлын санаачлагын 2011 оны тайлан эмхтгэл, 2012,
34. Газрын тос, болон эрдэс баялгийн татварын харилцаа: зарчим, сорилт, нөхцөл байдал, 2009

Эрдэс баялгийн салбар дахь судалгаа шинжилгээ чамлахааргүй их хийгдсэнийг дээрх судалгааны бүтээлүүдээс харж болно. Гэвч судалгаа, шинжилгээний ажлууд, шинжээчдийн зөвлөмж, санал боломжийн хэмжээнд байсаар байхад яагаад эрдэс баялгийн салбар нийгмийн зүгээс хамгийн их шүүмжлэл дагуулсан, бодлого муутай, нийгэмд өгч байгаа үр ашиг хангалтгүй, улс орныг өрийн хямралд оруулсан салбар болов гэдэг нь анхаарал татсан асуудал болж байна. Иймд эдгээр бүтээл, судалгааны ажлуудыг төрийн бодлого шийдвэрт хэрхэн тусгаж вэ, судалгаа хэр үр өгөөжтэй байсан бэ, судалгааны ажлууд улс орны хөгжлийн гарцыг зөв зааж чадах уу гэх мэт олон асуудлыг анхаарч үзэхийг шаардаж байна.

Одоо мөрдөгдөж байгаа хууль, дүрэм, журам, бодлогын баримт бичгүүд

Эрдэс баялаг ашиглах, олборлох, бодлого зохицуулах чиглэлээр дараахь хууль эрх зүйн баримт бичгүүд батлагдан гарсан байна.

1. Монгол улсын үндсэн хууль, 1992
2. Монгол Улсын Үндэсний Аюулгүй Байдлын Үзэл Баримтлал, 2010
3. Ашигт малтмалын тухай хууль, 2015
4. Төрөөс эрдэс баялгийн салбарт баримтлах бодлого, 2014
5. Ирээдүйн өв сангийн тухай хууль, 2014
6. Газрын тосны тухай хууль, 2014
7. “Стратегийн ордуудыг ашиглах тухай,
8. Төрөөс төмөр замын тээврийн талаар баримтлах бодлого”2014

9. Аюулгүйн Бүс Тогтоох Журам Батлах Тухай, 2009, Сайдын Тушаал
10. Дүрэм Батлах Тухай, 2000, /Ил Уурхайн Аюулгүй Ажиллагааны Нийтлэг Дүрэм/
11. Журам Батлах Тухай, 2013, /Газрын Тосны Бүтээгдэхүүний Тусгай Зөвшөөрлийн Журам/Сайдын Тушаал
12. Журам Батлах Тухай, 2015, “Газрын Тос, Уламжлалт Бус Газрын Тосны Чиглэлээр Мэргэжлийн Зэрэг Олгох” /Сайдын Тушаал/
13. Журам Батлах Тухай, 2015, /Газрын Тос, Уламжлалт Бус Газрын Тосны Тайланд Тавигдах Шаардлага/ Сайдын Тушаал
14. Журам Батлах Тухай, 2005, /Төсвийн Хөрөнгөөр Илрүүлсэн Эрдсийн Хуримтлал Бүхий Хайгуулын Талбайн Лицензийг Дуудлага Худалдаагаар Олгох Тухай Журам, /Сайдын Тушаал/
15. Журам Батлах Тухай, 2015, /Тусгай Зөвшөөрөл Олгох Сонгон Шалгаруулалтын/ Сайдын Тушаал/
16. Журам Батлах Тухай, 2015, /Шинжээчийн Эрх Олгох Асуудлыг Мэргэжлийн Төрийн Бус Байгууллагаар Гүйцэтгүүлэх/Сайдын Тушаал
17. Журам Шинэчлэн Батлах Тухай, 2006, /Улсын Төсвийн Хөрөнгөөр Гүйцэтгэх Геологийн Судалгааны Ажлыг Санхүүжүүлэх/ Сайдын Тушаал
18. Журмууд Батлах Тухай, 2006./ Улсын Төсвийн Хөрөнгөөр Гүйцэтгэх Геологийн Судалгааны Ажлыг Төлөвлөх, Санхүүжүүлэх, Хэрэгжилтэд Хяналт Тавих, /Сайдын Тушаал/
19. “Эдийн Засгийн Ил Тод Байдлыг Дэмжих Тухай” хууль, 2015
20. “Байгаль Орчныг Хамгаалах Тухай”, хууль, 1995
21. Гол, Мөрний Урсац Бүрэлдэх Эх, Усны Сан Бүхий Газрын Хамгаалалтын Бүс, Ойн Сан Бүхий Газарт Ашигт Малтмал Хайх, Ашиглахыг Хориглох Тухай, 2009
22. “Байгалийн Нөөц Ашигласны Төлбөрийн Тухай” хууль, 2012
23. “Байгаль Орчинд Нөлөөлөх Байдлын Үнэлгээний Тухай” хууль, 2012

зэрэг ашигт малтмалтай холбогдсон хууль, журмууд болон байгаль орчинтой холбогдох хуулиуд хэрэгжиж, хуулийн хэрэгжилтийн талаарх мониторинг, шинжилгээний ажлууд мөн хийгдэж байна.

Уул уурхайн салбарт хэрэгжиж байгаа хууль тогтоомж, Ерөнхийлөгчийн зарлиг, Засгийн газрын шийдвэрийн хэрэгжилтийг 2012 оны жилийн эцсийн байдлаар авч үзвэл: Бүрэн биелсэн 39, хэрэгжих шатандаа 41, үүнээс 90 хувьтай 12 заалт, 70 хувьтай 10 заалт, 50 хувьтай 11 заалт, 30 хувьтай 70 заалт, 10 хувьтай 1 заалт, хугацаа болоогүй 1 заалт, биелэлт ерөнхий дүнгээрээ 86 хувьтай байна.¹⁹³

Эрдэс баялгийн талаарх төрийн бодлогын тухай шинжээч болон судалгааны байгууллагуудын дүгнэлтийн тойм

Эрдэс баялгийн салбарын дэлхийн нийтийн болон монгол улсын өнөөгийн байдлын талаар манай улсын болон гадаадын шинжээчид дараах дүгнэлтүүдийг хийсэн байна.

Байгалийн Нөөц, Баялгийг Удирдахад Чадавхыг Бэхжүүлэх ОУВС-ийн “Итгэлцлийн Сан”: “Эрдэс баялаг ихтэй хөгжиж буй орнуудын ихэнх нь байгалийн нөөц, баялгийнхаа нөөц бололцоо, чадавхыг бүрэн ашиглаж мэддэггүйгээс хөгжиж чаддаггүй. Энэ нь голдуу газрын тос, хий, ашигт малтмалын баялагтай орнуудад тохиолддог. “Баялгийн хараал” гэж нэрлэдэг тухайн орнуудын удирдлагууд байгалийн нөөц, баялгаас урган гардаг институц, бодлогын асуудлуудыг шийдвэрлэхэд гаргадаг алдаа юм. Тухайн улсын удирдлага сул, холбогдох хууль, тогтоомжууд алдаатай, бодлого хангалттай бус байдаг. Удирдлагууд голдуу томоохон, олон улсын Олборлох Үйлдвэрийн компаниудтай хангалттай бус зохион байгуулалтын үндсэн дээр хамтран ажилладаг. Мөн ихэвчлэн засаглалын орчин бүрэн төгөлдөр бус, байгалийн нөөц, баялагтай холбоотой асуудлуудыг нууцаар шийдвэрлэх хандлагатай байдаг”¹⁹⁴ гэжээ. Үнэхээр өнөөг хүртэл ашигт малтмалыг олборлох, борлуулах тал дээр Монгол Улс оносоноосоо алдсан нь их байж мэдэх юм. Ихэнх баялгаа ашиглаж хөгжиж чадсан улс орнуудын баримталдаг бодлогоос ихээхэн өөр, харин хөгжлөөр ихэд хоцрогдсон байгалийн баялаг ихтэй улс орнуудтай төстэй гэж хэлж болохуйц төрийн удирдлагатай, хариуцлага тооцох механизм сул, хууль тогтоомжууд нь улс оронд ашиг өгөхөөргүй зохицуулалттай, бодлогогүй, байсан ч олон улсын жишгээр гэж авч байгаа бодлогууд нь ядуу дорой улс орнуудын бодлоготой адил төстэй, баялгаа хэрхэн ашиглах гэж байгаа талаарх төрийн бодлого гэрээ хэлэлцээрүүдээ нууц байдалд байлгаж байгаад гэнэт тохирч гарын үсэг зурж ингэснээр гэрээ хэлэлцээрийг засах гэхээр улс орон ихээхэн хэмжээний өрөнд орохуйцаар тохиролцсон байдаг зэрэг алдаа дутагдлууд их байна.

“Олборлох үйлдвэрийн ил тод байдлын санаачилга” нь дэлхийн 48 улсад мөрддөг олон улсын санаачилгаар үйл ажиллагаагаа явуулдаг байгууллага юм. Энэ байгууллагад Монгол Улс нэгдэн орсоор өдгөө найман жил болж байгаа юм. Гэсэн хэдий ч Монголд үйл ажиллагаа явуулж байгаа уул уурхайн компаниуд олборлох үйлдвэрлэлийн стандартаа мөрдөх явдал харилцан адилгүй байна. “Олборлох үйлдвэрийн ил тод байдлын санаачилга” байгууллагын тэргүүн Клейр Шорт: “Уул уурхай тогтвортой салбар биш. Гэхдээ тогтвортой хөгжилд хүрэхэд уул уурхайг ашиглаж болно. 2013 онд Сидней хотод ОУИТБС-ын 6 дугаар бага хурлын үеэр тусгай зөвшөөрлийг ил тод болгох асуудал хүчтэй яригдсан. Монголд ч мөн адил энэ санаачилга явж байгаа. НҮБ-ийн конвенцийн дагуу нутгийн иргэд уугуул иргэдийнхээ зөвшөөрлийг бүрэн авсан байх ёстой

¹⁹³ <http://www.mm.gov.mn/infos/view/36>

¹⁹⁴ <http://www.iltod.gov.mn/?p=1858>

байдаг. Гэтэл Монгол Улсын хувьд иргэд нь уугуул гэдгийг хэрхэн тодорхойлохыг мэдэхгүй байна”¹⁹⁵ гэж тэмдэглэжээ.

Гадаад улс орнуудын байгууллага, судлаачид төдийгүй Монгол улсын эрдэмтэн судлаачид ч улс орныхоо байгалийн баялаг ашиглах бодлогод сэтгэл хангалуун бус байна. Дэлхийн олон улс орны түүхээс харвал байгалийн баялгаас хараат байх тусам эдийн засгийн өсөлт нь сул, олон тохиолдолд бүр агшиж байдаг. Байгалийн баялгаас хараат байна гэдэг нь анхдагч бус, Засгийн Газрынх нь арчаагүй бодлого анхдагч юм. Өөрөөр хэлбэл, эдийн засгийн бодлого буруу үед олборлох салбараас нь өөр ямар ч салбар оршин тогтнох боломжгүй гэж үздэг... Институцүүдийн чадавхи дорой нөхцөлд байгалийн баялаг өрийн хямралд хүргэх нь олонтаа. Мексик, Нигери, Венесуэлийн 80 аад оны жишээнээс бид үүнийг харж болно. Нөөцийн олон улсын зах зээл дээрх үнэ бага зэрэг буурахад л нөөцөөс хараат Засгийн газрууд зардлаа танах хэрэгтэй болдог. Гэвч популист бус алхам хийгдэх боломжгүй нөхцөлд энэ нь ихэнх тохиолдолд гаднаас зээл авах замаар санхүүжигддэг. МУИС-ийн Эдийн засгийн сургуулийн багш, доктор Б.Эрдэнэбат: “Уул санаа нь нэгэнт л байгалийн баялаг байгаа юм чинь түүнийгээ барьцаалж олон улсын санхүүгийн байгууллагууд, зах зээл дээрээс зээл аваад түүнийгээ дэд бүтэц, хөрөнгө оруулалтад зарцуулах. Зээлдүүлэгчдийн зүгээс муу юм болоход баялгаа зараад зээлээ төлчихнө гэсэн үндэслэлээр байгалийн баялаггүй улсуудтай харьцуулахад илүү зээл олгох сонирхолтой байдаг. Харамсалтай нь, нэг талаас хэдий хэмжээний зээл, ямар хүүтэйгээр авч, хэр үр ашигтай захиран зарцуулагдаж буйг нь хянаад, удирдаад явах чадалтай институцүүд байдаггүй”¹⁹⁶ гэж тэмдэглэжээ.

Уул уурхай, эрдэс баялгийн салбарын үйл ажиллагааг иргэд болон ТББ-ууд ихээхэн шүүмжилсээр байна. Тэд ерөөсөө энэ салбарыг хөгжүүлэхийг эсэргүүцээд байгаа биш харин үр өгөөжгүй гэрээ хэлэлцээр хийх, хяналт шалгалт хийх боломжгүйгээр олборлолт явуулахыг эсэргүүцдэг. Гэтэл тэдний үйл ажиллагааг нийгэмд зориуд өөр утга агуулгатайгаар таниулах зохион байгуулалттай үйл ажиллагаа байдаг мэт сэтгэгдэл төрөхөөр байдаг. “Хариуцлагатай Уул Уурхайн санаачилга” ТББ-ын тэргүүн доктор Л.Долгормаа: “Монгол Улсад төдийгүй дэлхий нийтийн анхаарлыг татсан томоохон нөөцтэй ордууд илэрч байгаа. Бид байгалийн баялгийг ашиглахыг зүйтэй гэж үзэж байгаа юм. Гэхдээ гол нь зохистой хуулийн дагуу ашиглах ёстой. Үүний тулд хууль байх шаардлагатай. Хуулийн үндсэн зохицуулах асуудал бол тайлан, татварын асуудлыг ил тод болгох юм. Сүүлийн жилүүдэд манайд том жижиг, үндэсний болон гадны хөрөнгө оруулалттай олон үйлдвэр олборлолт явуулж байна. Гэтэл эдгээрийн үйл ажиллагаа ялангуяа төлбөр, хураамжийн төлөлтийн тодорхой бус байдал байсаар байна. Энэ асуудлаас болоод өнөөдөр зарим томоохон төслийн үйл ажиллагаа удааширч цаг алдах, ойлголцохгүй байх үүний үр дүнд эдийн засгийн үр ашиг алдагдах гэх мэт олон сөрөг нөлөөлөл гарч л байна...Сүүлийн үед эрдэс баялгийн салбарын ил тод биш байдал нь авлигатай байна гэсэн хардлагыг төрүүлж байна. Ийм сөрөг хандлагаас үүдээд компаниуд болон нутгийн иргэдийн хоорондын зөрчил ихсэж байгаа”.¹⁹⁷ Уул уурхай, эрдэс баялгийн салбар төрийн бодлого сул дорой, ард нийтийн эрх ашигт нийцээгүй шийдвэр гаргах явдал үргэлжийн, ердийн зүйл болсоор байгаагийн улмаас төр засагт итгэх тэдний итгэл өдрөс өдөрт улам муудсаар байна. Ард нийтийн итгэл ийм доогуур байгаа нь үндэсний аюулгүй байдалд ч заналхийлж болохуйц үр хөврөлийг агуулж байж болохыг анхаарах ёстой билээ.

Улс орны хэмжээнд нэгдсэн нэг зөв бодлого мөрдөгдөхгүй байгаагаас нийгмийн хөгжлийг урагш ахиулах энэ салбар төлөвлөлт, зохион байгуулалт, хуваарилалтын хувьд хамгийн зохисгүй хувилбартай байгаа бөгөөд нэгэнт байдал ийм учраас улс төрчид нь энэ байдалд тоглолт хийж өөрсдөө байр сууриа бэхжүүлэх, гэхдээ эцсийн дүнд байдал сайжирсан зүйл огтхон ч үгүй үргэлжилдэг нь хэвшмэл зүйл болжээ. Энэ салбар хэт задгай, эзэнгүй, зөвшөөрөл лиценз нь хяналтгүй болсон учраас зарим үед бүгдийг нь хааж хорьдог болсон бөгөөд энэ нь ч эргээд байдлыг сайжруулсан зүйлгүй, хэсэг хугацааны дараа дахиад л бахь байдгаараа үргэлжлэх болжээ. Эдийн засагч Д.Жаргалсайхан: “Улс төрийн ийм тогтворгүй байдал, төрийн бодлого сул байгаагаас баялагын салбар дахь тогтвортой байдлыг мөн алдагдуулдаг..Байгалийн баялаг олборлосны хураамжийг (royalty) орон даяар жигдрүүлэхгүй бол бүх аймаг зөвхөн газраа ухааж, уул уурхайг л хөгжүүлэх хандлагатай болжээ. Хөвсгөл аймгийнхан Өмнөговийн тэр хураамжийн тодорхой хэсгийг авдаг бол заавал Далай ээжийн эрэг дээрх Бүрэнхаан уулаа нурааж, фосфор авна гэхгүй байхсан. Улс орныхоо хаана нь, хэзээ, юугаа хөгжүүлэхээ удирдаад явж чадахгүй болж байна”¹⁹⁸ гэж тэмдэглэжээ.

Уул уурхайтай ойр байгаа төдийгүй нийт иргэд энэ салбар, нэгжүүдийн талаарх мэдээллийг авахыг үргэлж хүсдэг. Тэхдээ ерөнхий мэдээлэл биш нарийвчилсан, татвар хураамж, эзэд, аюулгүй байдал гэх мэт зүйлсийг мэдэхийг хүсч байдаг. Гэтэл манайд энэ мэдээллүүд бүгд хаалттай. Тэр ч байтугай томоохон гэрээ хэлэлцээрүүд ч жирийн иргэд байтугай УИХ-ын гишүүдэд ч мэдэгдэхгүйгээр хийгдэж байх жишээтэй. Ил тод уул уурхайн тухай ярьдаг ч энэ нь яриа төдий л байгаа, олон жил ийм байсан цаашид ч ярьсаар байх нь эргэлзээгүй, харин ажил хэрэг болох нь тодорхойгүй юм. Учир нь үүнийг ил тод, хариуцлагатай болгох төрийн тогтолцоо хангалтгүй, тиймээс энэ харилцааг сайтар зохицуулсан хууль эрхзүйн орчин бүрдэх нь ихээхэн бүрхэг юм. Зөвхөн компаниас засгийн газарт өгч байгаа мөнгийг ил болголоо гээд салбар тэр чигтээ ил болж чадахгүй юм. Орлогын ажиглагч хүрээлэнгийн Монгол Улс дахь зохицуулагч Н.Дорждарь: “төлсөн татвар нь үнэхээр төлөх ёстой хэмжээндээ байна уу, татвар төлсөн хэдий ч байгаль орчинд томоохон хохирол учруулаад байвал тэр тухай мэдээлэл байна уу гээд олон асуудал бий. Мөн компанийн жинхэнэ эздийн тухай асуудал байна. Орон нутагт малчид амьжиргаагаа залгуулж байтал хажууд нь уурхай

¹⁹⁵ <http://www.eitimongolia.mn/mn/interviews-and-publications>

¹⁹⁶ <http://www.tsahimurtuu.mn/index.php/stories/2012-05-10-04-50-09/1756-archive-story-1575>

¹⁹⁷ <http://vip76.mn/content/35174>

¹⁹⁸ <http://jargaldefacto.com/%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D0%B8%D1%81/#sthash.olmIMBxN.dpufYul>

баригдаад амьдралд нь нөлөөлөөд эхлэхээр яах вэ. Асуудал гарвал, өөрт тохиолдож буй зовлон бэрхшээлийг компанийн хэнтэй нь ярих вэ, худаг, ус бэлчээрийн асуудлаа компанийн эзэнтэй ярьж ойлголцож шийдмээр байна шүү дээ. Ялангуяа байгалийн баялаг, нийтийн өмчийг ашиглаж байгаа хүмүүсийн мэдээлэл ил тод байх нь зайлшгүй хэрэг. Энэ нь Улсын их хурлын гишүүд олны итгэлийг хүлээж, олны нэрийн өмнөөс, татварын мөнгийг зарцуулах шийдвэр гаргадагтай яг ижилхэн. Тиймээс ч улс байгаа. Үүний нэгэн адилаар газрын хэвлийд байгаа баялгийг ашиглагчид яагаад нууц байх ёстой гэж¹⁹⁹ өгүүлжээ.

Газрын хэвлийн баялгийг ашиглах тал дээр иргэд, судлаачид, ТББ-ынхан аль нь ч сэтгэл хангалуун биш байгаа болох нь харагдаж байна. Харин зөвхөн шийдвэр гаргасан эрхмүүд л сэтгэл хангалуун байгааг хэрхэн ойлгох вэ. Асуудал үр ашигтай шийдэгдсэн үү, үгүй юу гэдэг нь бодит үр дүнгээр л харагдах ёстой. Гэтэл ард иргэдийн амьдрал дээрдсэн нь үгүй, улс орон ч хөгжиж дэвжсэн нь үгүй, нийгэм баян, ядуу гэсэн хоёр хэсэг рүү улам туйлшран хуваагдаж байгаа нь ямар ч гэсэн улс орны хувь заяаг шийдэх ёстой энэ гол салбарт ихээхэн асуудал нуугдаж байгааг л харуулна.

Бодлогыг сайжруулах арга зам, гарц, шинжээчдийн зөвлөмжийн талаарх дүгнэлт

Эрдэс баялагийг ашиглах талаархи төрийн бодлогыг сайжруулахын тулд дараахь үндсэн чиглэлд анхаарах ёстой. Үүнд:

1. Хяналт мониторингийн чиглэлд үр ашигтай ажиллаж чадахуйц бүтэц зохион байгуулалттай мэргэжлийн байгууллагууд бий болгож ажиллуулах
2. Өнөөг хүртэл бие даасан хөндлөнгийн байгууллагууд, шинжээчдээс гаргасан зөвлөмж, саналыг төрийн бодлого шийдвэрт тусгах ажил их хоцрогдсон, үр нөлөөтэй судлаачдын хэлэлцүүлгийн явцад хамгийн оновчтой хувилбарыг сонгох явдал ихээхэн дутагдалтай байгааг засч, сайжруулах
3. Эрдэс баялгийн салбар дахь хууль, эрх зүйн зохицуулалт муу байгаагаас энэ салбар нь улс орны эдийн засгийг хөгжүүлэхэд дорвитой өөрчлөлт өгч чадахгүй, ойрын ирээдүйд ч өгөх ашиг тус нь нийт олборлож байгаа эрдэс баялагтай харьцуулахад муу байгааг засч эрх зүйн орчноо нэн яаралтай сайжруулах
4. Гадны орнуудын алдсан болон оносон туршлагыг аль алиныг нь харьцуулан судалж, баялагтай холбогдсон интитуцийн чадавхийг сайжруулах

Мэргэжлийн байгууллагуудын хяналт болон мониторингийн ажлуудад шинжилгээ хийж харвал ихээхэн сонин дүр зураг ажиглагдах болно. Юуны өмнө гадаад орнуудаас санхүүжилт авдаг байгууллага, нийгэмлэгүүд энэхүү судалгаа мониторинг хийж харин Монгол улсын талаас санхүүжүүлж ажилласан ийм чиглэлийн ажил тун бага байна. Нөгөө талаас судалгааны ажлууд нь санхүүг ил болгох, орон нутаг болон улсын төсөвт өгөх мөнгийг зохицуулах, хянах, нэгэнт байгуулсан гэрээ хэлэлцээрийг баталгаатай, тогтвортой байлгах, засаглалыг тогтвортой байлгах талын үзүүлэлтүүд дээр л ихээхэн судалгаа хийсэн байх боловч энэхүү гэрээ хэлэлцээрийн бодлогын зөв буруу эсэх дээр шинжилгээ хийсэн зүйлүүд ажиглагдахгүй байгааг анзаарч болно.

Тухайлбал, АНУ-ын тэрбумтан Жорж Соросын санхүүжилттэй Нээлттэй нийгэм форум энэ чиглэлд хамгийн өргөн цар хүрээтэй ажлууд хийж байна. Олборлох салбарын орлогыг хянах интитуцийн тогтолцоог бүрдүүлэх эрхзүйн орчныг сайжруулах, бодит амьдралд уг тогтолцооны хэрэгжилтийг хангахад тус салбарын орлогод хяналт тавих шалгуур, үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох нь нэн чухал ач холбогдолтой гэж үг хүрээлэнгээс хийсэн шинжилгээнд дурдсан байна. Харин АНУ-д төвтэй Орлогын ажиглагч хүрээлэнгийн боловсруулсан аргачлалын дагуу Монгол Улсын орлогын менежментийг үнэлэх шалгуур үзүүлэлтийг гаргаж, цаашид тогтмол мониторинг хийхэд ашиглахад бэлэн болгоод байгааг дурдсан байна. Уг нь энэ ажлыг Монгол Улсын засгийн газар өөрөө илүү анхаарч өөрсдийн боловсруулсан аргачлалын дагуу Монгол Улсын орлогын менежментийг гаргах нь илүү зохистой юм. АНУ-ын Орлогыг ажиглагч хүрээлэнгийн аргачиллаар улсын нэгдсэн төсвийн орлого, зарлага, өр зээлийн хэмжээнд тавигдах хязгаарыг хянах, түүнчлэн уул уурхайн орлоготой ямар нэгэн байдлаар уялдаагүй бүрддэг буюу зарцуулагддаг Тогтворжилтын сан, Хөгжлийн сан, Хөгжлийн банк зэрэг бүтцийн хувьд суурь үзүүлэлтүүдийг цуглуулсан байна. Энэ асуудал бол өөр нэг улсын байгууллага бүх тоон үзүүлэлтийг хянаж, зааварчилж байх ёстой бус харин Монгол Улс өөрөө үүнд анализ хийж хэрхэн яаж зарцуулах, хэрхэн яаж бодлого явуулахаа шийдэх нь илүү зохистой юм. Нээлттэй нийгэм хүрээлэнгээс санал болгож байгаа зөвлөмж нь эдгээр суурь үзүүлэлтийг шинэчлэх, тухайлбал орон нутгийн төсөвт хуваарилагдах уул уурхайн орлогын зохицуулалттай холбоотой өөрчлөлт оруулах зэрэг ажлыг 2013 онд үргэлжлүүлэн хийхээр төлөвлөсөн байх ажээ. Үнэхээр манай улсын засгийн газраас уул уурхайн салбараас орж ирэх орлогыг орон нутагт түлхүүг хуваарилах чиглэлд энэ зөвлөмжийн дагуу хийгдсэн байж болохоор хэд хэдэн эрх зүйн зохицуулалт хийгдсэн. Харин энэ зохицуулалт нь Монгол Улсын нийгмийн нийт бүтээгдэхүүнийг нэмэгдүүлэхэд ямар ч ач холбогдол өгөхгүй харин олборлолт хийж байгаа орон нутгийн ард иргэд нь нийт улс оронд ашиггүй гэрээ хэлэлцээрүүдийг хамгаалагч болгон ашиглахад л чухал үүрэг гүйцэтгэгчид болох чиглэлээр хийгдсэн ажил байж болох юм. Учир нь орон нутагт илүү хуваарилалт хийгдсэнээр улс орны өөр хэсэгт оруулах ёстой хөрөнгө оруулалт багасч байгаа нь нэгдмэл улсын хувьд төдийлөн зөв зохицуулалт болж чадахгүй юм.

Олборлох салбарын бодлогыг идэвхтэй хянах иргэний нийгмийн чадавхийг бэхжүүлэх, Олборлох Үйлдвэрийн Ил Тод Байдлын Санаачилгын үйл ажиллагаанд шууд ба шууд бусаар оролцдог иргэний нийгмийн байгууллагуудын чадавхийг бэхжүүлэх чиглэл нь Нээлттэй Нийгэм хүрээлэнгийн үйл ажиллагааны чухал

¹⁹⁹ <http://vip76.mn/content/25233>

хэсэг юм. Эдгээр байгууллагуудын чадавхийг бэхжүүлэх, үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулахад нь бүх талын дэмжлэг үзүүлж ирсэн²⁰⁰ болохыг уг хүрээлэнгийн зөвлөмжид тодорхой дурдсан байна.

Оюутолгойн зэс-алтны томоохон төслийг хэрэгжүүлэх хөрөнгө оруулалтын гэрээг Монгол улс байгуулсан билээ. Түүнчлэн алт, жонш, нүүрсний Бороо Гоулд, Цайрт Минерал, Чиньхуа Мак зэрэг компаниудтай тогтвортой байдлын гэрээ байгуулсан. Цаашид ч томоохон орд газар, стратегийн ордуудыг, тухайлбал Тавантолгойн нүүрсний ордыг ашиглахад гадаадын хөрөнгө оруулагчтай тодорхой гэрээг байгуулна гэсэн хүлээлт байгаа. Гэрээнүүд олон жил үргэлжлэх уул уурхайн томоохон төслийн болж баталгаажих тул тэдгээрийг хэрэгжүүлэх орчин нөхцөл их хэмжээгээр өөрчлөгдөх магадлалтай. Олборлох салбар дах иргэний нийгмийн хяналтын байгууллага, Нээлттэй Нийгэм Форум, Орлогын Ажиглагч Хүрээлэнгүүдээс дараахь агуулга бүхий зөвлөмжүүдийг гаргасан байна. Үүнд, юуны өмнө Монгол Улсын Засгийн газар өөрийн хүлээсэн үүргээ биелүүлэх, гэрээнд заасан эрхээ хэрэгжүүлэх чадавхи зэрэг нь эцсийн дүндээ тухайн гэрээнүүд Монголд ашигтай байх эсэхийг тодорхойлно гэж үзсэн байна. Зүй нь эдгээр гэрээ хэлэлцээрүүд ашигтай байх эсэх нь Монгол Улсын Засгийн газар өөрийн хүлээсэн үүргээ биелүүлэх эсэхээс гэхээсээ урьдаар гэрээ нь хоёр талын эрх ашгийг хэрхэн зөв зохицуулсан бэ гэдгээс илүү их хамаарах юм. Хоёр талын эрх ашиг зөв зохицуулагдсан байдлаас гэрээ тогтвортой байх, хоёр тал гэрээнд заасан эрхээ хэрэгжүүлэх чадамж тодорхойлогдох юм. Гэрээг хэрэгжүүлэхэд олон асуудал үүсэн гарах нь зайлшгүй, харин гэрээнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах нь тийм амар ажил биш байдаг. Ийм нөхцөлд гэрээг амжилттай хэрэгжүүлэхэд учирч болох эрсдлүүдийг Засгийн газар, хөрөнгө оруулагчид болон бусад талууд сайн ойлгох хэрэгтэй бөгөөд нэгэнт батлагдсан уул уурхайн гэрээг амжилттай хэрэгжүүлэхэд тустай тодорхой арга механизмыг бүрдүүлэхэд талууд хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй байна.

Энэ асуудлаар Нээлттэй Нийгэм хүрээлэнгээс хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан бөгөөд хэлэлцүүлгийн зорилго нь уул уурхай салбарт зурагдсан гэрээний хэрэгжилт, түүний зохистой хяналтыг хангахад Монголын талаас шийдвэрлэх бодлогын чухал асуудалд олон нийтийн анхаарлыг хандуулахаас гадна иргэний нийгмийн байгууллагууд, тэр дундаа Нээлттэй Нийгэм Форум болон Орлогын Ажиглагч Хүрээлэн энэ асуудлаар шаардлагатай тогтолцоо, чадавхийг бий болгохын тулд ямар хувь нэмэр оруулж болох талаар санал бодлоо солилцоход оршино²⁰¹ гэж үзсэн байдаг. Гэхдээ уул уурхайн чиглэлээр Монгол Улсын Засгийн газрын хүлээн зөвшөөрсөн гэрээ хэлэлцээрүүдийг иргэд, олон нийтийн байгууллагууд хүлээн зөвшөөрөхгүй байх нь олонтоо байгаа боловч энэ чиглэлд хувь нэмрээ оруулахаар амлаж байгаа эдгээр хүрээлэнгүүд санал солилцохоос өөр зүйлийг огт хийгээгүй нь бодит үнэн юм.

Монгол Улс өөрөө Уул уурхайн хөрөнгө оруулалт, эрдэс баялгийн бодлогын зөвлөлийг байгуулсан байна. Санхүүгийн зах зээлийн бодлогыг тодорхойлох, зохицуулах, хянахтай холбогдсон үйл ажиллагаанд туслалцаа үзүүлэх чиг үүрэг бүхий энэхүү Уул уурхайн хөрөнгө оруулалт, эрдэс баялгийн бодлогын зөвлөлийг дараах бүрэлдэхүүнтэй байгуулжээ:

Бодлогын зөвлөлийн дарга: Санхүүгийн зохицуулах хорооны орны тооны бус гишүүн Д.Ганбаяр

Бодлогын зөвлөлийн гишүүд: Монголын уул уурхайн үндэсний ассоциацийн ерөнхийлөгч Н.Алагаа

ГОУХАН-ийн Эрдэс баялаг, түүхий эдийн иж бүрэн санаачилга хөтөлбөрийн Орон нутгийн хөгжил, Засаглалын зөвлөх, хуульч Ч.Оюун-Эрдэнэ

Уул уурхайн яамны Стратеги бодлогын төлөвлөлтийн газрын Эдийн засаг, санхүү, хөрөнгө оруулалтын хэлтсийн дарга Н.Энхбаатар

“Forbes-Монгол” Эдийн засаг бизнесийг дэмжигч сэтгүүл, Live Energy Group-ийн хөрөнгө оруулалтын зөвлөх Д.Галтбаатар

Монголын Уул уурхайн салбар дахь Хөрөнгө оруулагчдын ассоциацийн ерөнхийлөгч, “Танил Энержи” ХХК-ийн ерөнхий захирал Т.Лхагва

Компанийн засаглалын үндэсний зөвлөлийн зөвлөх, Эдийн засгийн ухааны доктор, судлаач Б.Аюуш

Монгол Улсын нүүрсний салбарын судалгаа, Япон, Солонгос улсад нүүрс, уул уурхайн бүтээгдэхүүн экспортлох талаарх судалгааг хийсэн, Мэдээллийн технологиор мэргэшсэн Б.Гантулга

УИХ-ын гишүүн Ж.Батзандангийн Эдийн засгийн зөвлөх Д.Эрдэнэбат

Отгонтэнгэр ИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн Бизнесийн эрхзүйн тэнхмийн эрхлэгч, Хуульчдын холбооны Сургалтын дэд хорооны Удирдах зөвлөлийн гишүүн Р.Очирбал

“Эй Эстэйт ХХК”-ийн захирал, Эдийн засагч, эдийн засгийн зөвлөх Г.Оюунгэрэл

Уул уурхайн яамны Эрдэс баялгийн салбарын ахмадын нэгдсэн холбооны тэргүүн, судлаач Ч.Хуриц²⁰²

Монгол Улсын Уул уурхайн хөрөнгө оруулалт, эрдэс баялгийн бодлогын зөвлөлийн бүтцийг харвал бас л нэлээд асуудалтай болох нь харагдана. Энэ зөвлөлийн гишүүд нь геологич, эдийн засагч, хуульчдаас бүрдэж байна. Харин улс орны алс хэтийн ирээдүй, алдаа онооны дэнсийг яг энэ мэргэжлийн хүмүүс биш харин нийгэм судлал, төрийн бодлогын анализ, улс орнуудын хөгжлийн түүхийг судалдаг судлаач шинжээчид илүү

²⁰⁰ http://www.openforum.mn/index.php?sel=project&menu_id=260&obj_id=4869#sthash.kGSVhjmh.dpuf

²⁰¹ http://www.opensocietyforum.mn/index.php?sel=project&menu_id=279&obj_id=3687#sthash.i4smlRK.dpuf

²⁰² <http://www.frc.mn/news/1121>

зөв хэлэх ёстой. Гэтэл өнгөрсөн 25 жилийн дотор яг энэ чиглэлийг зөвлөгөө, судалгаа шинжилгээ төрийн бодлогод дэндүү их дутагдсан билээ. Үүний үр дүн нь дэлхийд үнэ цэнэтэй ордуудаа хэзээ ашиг нь ирэх нь тодорхойгүй байдлаар гэрээ хэлэлцээр хийж өгчихсөн нь нийгмийн зүгээс маш их шүүмжлэлийг дагуулсаар, төр засагт итгэх ард түмний итгэлийг бууруулсаар байна. Эдийн засагчид уг нь үүнийг урьдчилан харах ёстой боловч өнөөгийн монголын эдийн засагчид нь зөвхөн өнөөдрийг маргааштай харьцуулж ашигтай байдлаар асуудлыг тайлбарлаж байгаа билээ. Уг нь жинхэнэ эдийн засагч хүн бол өнөөдөр алдагдалтай байсан ч ирээдүйд олж чадах ашгийг тооцоолж бодлого боловсруулахад оролцох ёстой билээ. Том гүрний баримталдаг эдийн засгийн бодлого нэг өөр, жижиг зах зээлтэй, технологи, хөрөнгө мөнгөний чадавч муу байгаа орны эдийн засгийн бодлого бас өөр байх ёстой гэдгийг ойлгож төлөвлөх нь өнөөгийн эдийн засагчдад дутагдаж байгаа хамгийн чадавч ч байж магадгүй юм.

Уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг эрдэм шинжилгээ, судалгааны төвүүд:

Геологи, Гидрогеологийн Салбарын Судалгааны Төвүүд
 Геологийн Шинжлэх Ухааны Төв
 Эрдэс Баялаг, Геомэдээллийн Сургалтын Төв
 Геологи, Эрдэс Баялгийн Музей
 Нагояа Их Сургуулийн Хээрийн Судалгааны Төв
 Стратиграфи-Палеонтологийн Судалгааны Төв
 Геофизикийн Сургалт Аргазүйн Төв
 Геологийн Салбарын Инженерүүдийн Мэргэжлийн Зэрэг Олгох Сургалтын Төв
 Уул Уурхайн Салбарын Судалгааны Төвүүд
 Тэсэлгээ Технологийн Төв
 Уул Уурхайн Төсөл, Судалгааны Төв
 Тусгай Зөвшөөрөл Олгох Төв
 Уул Уурхайн Инженерүүдэд Мэргэшлийн Зэрэг Олгох Сургалтын Төв
 Экологи, Тогтвортой Хөгжлийн Төв
 Уурхайн Төлөвлөлт Үнэлгээ Сургалтын Төв
 Геодезийн Салбарын Судалгааны Төвүүд
 Монгол-Солонгосын Уул Уурхай, Эдэлбэр Газрын Мэдээллийн Систем, Тандан Судалгааны Хамтарсан Төв

Геологи, уул уурхай, газрын тос олборлолтын чиглэлээр төрийн болон төрийн бус олон судалгааны төвүүд үйл ажиллагаа явуулж байгаа болох нь дээрхи жагсаалтаас тодорхой харагдаж байна. Харин энэ олон төвүүдийн жагсаалтад уул уурхайн олборлолтын чиглэлээр төрөөс баримтлах чиглэл, бодлогын талаар судалгаа хийдэг нэг ч байгууллага байхгүй байгаа юм. Нэгэнт төрийн бодлогод зөв чиг хандлагыг тодорхойлж заах ямар ч судалгааны төв байхгүй юм болохоор энэ чиглэлээр өнөөг хүртэл явж ирсэн төрийн бодлого үнэхээр алдаатай байхаас өөр яах ч билээ.

Бие даасан хөндлөнгийн байгууллагууд, шинжээчдийн гаргасан зөвлөмж, саналыг авч төрийн бодлого шийдвэрт тусгуулах нөлөөллийн зарим нэг ажлууд хийгдэж байна.

Жишээ нь, ОУИТБС-ын тэргүүн хатагтай Клейр Шорт: “Монгол Улс байгаль орчноо хамгаалдаг, ээлтэй технологиор ажилладаг, хууль дээдэлдэг компаниудыг л түлхүү ажиллуулах хэрэгтэй. Байгалийн баялгийг ухаж авсан даруйдаа байгаль орчноо сэргээх, үр ашигтай зарцуулах л чухал байдаг ” гэж зөвлөсөн байх ажээ. “Ядуу буурай улсын хувьд баялгийн сандаа хадгалах боломж нь байхгүй болохоор өнөө, маргаашдаа зарцуулах хэрэгтэй болдог. Гэхдээ зарцуулалтаа хийхдээ ухаалаг байх хэрэгтэй. Ирээдүйгээ бодсон, үр ашигтай хөрөнгө оруулалт л хийх хэрэгтэй. Уул уурхай өөрөө тогтвортой салбар биш. Гэхдээ тогтвортой хөгжилд уул уурхайн салбарыг ашиглаж болох юм.”²⁰³

Эдийн засагч Д.Жаргалсайхан: “Байгалийн баялгаа ашигласнаар хөгжилд хүрсэн орнуудын гол амжилтын нууц нь улс төрийн тогтвортой байдал, төрийн бодлогын залгамж чанар тогтвортой үргэлжилдэгт оршдог. Эрдэс баялгийн салбарт тогтвортой үйл явцыг бий болгоно гэдэг нь ЗГ, хөрөнгө оруулагчид, иргэний эрх ашгийг тэнцвэртэйгээр бодлогодоо тусгаж чадвал тогтвортой байдаг юм байна гэдгийг олон орны туршлагаас харж болохоор байна...”²⁰⁴ гэжээ. Клейр Шорт, Жаргалсайхан нарын зөвлөмжид уул уурхайн салбарыг ашиглахад оновчтой хариуцлагатай байх талаар анхааруулж байгаа боловч Жаргалсайхан нь хөрөнгө оруулагч тал болон, иргэдийн эрх ашгийг тэнцвэртэй хангаж өгөх нь уг гэрээ хэлэлцээрийн ч, улс төрийн ч тогтвортой байдлыг хангах гэсэн хамгийн гол амин чухал зүйлийг олж харж хэлж байгаагаараа илүү чухал байгаа юм. Гэхдээ ийм санаа нийгэм, судлаачдын зүгээс шийдвэр гаргагчдад хангалттай хүрч

²⁰³ <http://www.eitimongolia.mn/mn/interviews-and-publications>

²⁰⁴ <http://jargaldefacto.com/%D0%BC%D1%8E%D0%BD%D0%B8%D1%81/#sthash.olmIMBxN.dpufYul>

байгаа боловч энэ нь хууль эрх зүйн баримт бичгүүдэд тусгагдах тал дээр огт ахиц дэвшил гарахгүй байгаа билээ.

Олон улсын эрх зүйн хөгжлийн байгууллагын хуулийн ахлах зөвлөх Т.Алтангэрэл:“Олон улсын хөрөнгө оруулалтын гэрээ...г бүх талаас нь задлан шинжилгээ хийж нарийн мэргэжлийн мэдээлэл баримтыг мэдэхгүйгээр гэрээ байгуулах нь болчимгүй зүйл. Төр үүргээ яаж биелүүлж байна, хөрөнгө оруулагч гэрээний үүргээ биелүүлж байна уу? аль аль нь гэрээний үүргээ зөрчсөн бол яах ёстой вэ? гэдгээс эхлээд зайлшгүй анхаарах ёстой зүйлс олон байдаг. Тиймээс гэрээг гардан хийж буй албан хаагчид мэдээлэл, мэдлэгтэй байх нь хамгийн чухал. Хуульд нийцсэн гэрээ байгууллаа гэхэд дараа нь хэрхэн хяналт тавих, мониторинг яаж хийх вэ гэдэг нь чухал”²⁰⁵ гэсэн нь манай төрийн бодлого боловсруулагчдад анхаарах ёстой чухал зөвлөгөө юм. Харин гэрээ хэлэлцээр байгуулж байгаа албан хаагчид нь хөрөнгө оруулагч талын хөрөнгө, мөнгөөр, тэдний үзүүлж харуулах гэсэн зүйлийг харж, тэдний санал болгож байгаа гэрээ хэлэлцээр, олон улсын туршлагыг харж үүнийгээ байж болох ганц хувилбар юм шиг санаж туйлшран хүлээж авч байгаагаас гэрээ хэлэлцээрүүд үр дүн муутай, маргаан санал зөрөлдөөнөөс салахгүй байна.

²⁰⁵ <http://mobile.news.mn/mcontent/205740.shtml?s=politics>